
Veľká hospodárska kríza
Ameriky
(Excerpt knihy)

Murray Rothbard

Úvod

Veľká hospodárska kríza začala obrovským prepacom ceny akcií, ktorých index k 13. novembru 1929 spadol z úrovne 452 na 224. Takéto prepady však plnia nevyhnutné ekonomické funkcie. Musia byť výrazné, no nemusia trvať dlho. Zo strany vlády, podnikateľského sektora a verejnosti vyžadujú len trpezlivosť. V roku 1920 nastal podobný prepád vedúci ku kríze. Tá však pominula v priebehu jedného roka. Neexistuje dôvod domnievať sa, prečo by kríza v roku 1929 mala trvať dlhšie, keďže ekonomika bola v zásade zdravá. Ak by bolo trhu umožnené, aby sa s prepacom vysporiadal, dôvera by sa vrátila a celosvetová kríza by nikdy nenastala.

Namiesto toho sa však akciový trh stal nástrojom skazy, ktorý priviedol do záhuby celý národ a následne i celý svet. Nezamestnanosť medzi rokmi 1929 a 1934 narástla z 3,2% na 26,7%. Podvýživa dosiahla až 20%. Podobný prepád zažila celá zemeguľa. Táto kríza bola napokon najväčšou a najviac predĺžovanou krízou v histórii ľudstva.

I. Časť - Teória hospodárskeho cyklu

Pozitívna teória hospodárskeho cyklu

Hospodárske cykly a hospodárske fluktuácie

V prvom rade je dôležité rozlišovať medzi hospodárskymi cyklami a bežnými hospodárskymi fluktuáciami. Žijeme v spoločnosti trvalej a nekonečnej zmeny, ktorá nemôže byť presne vopred naplánovaná. Niektoré druhy hospodárskych fluktuácií môžeme predpovedať s väčšou pravdepodobnosťou, ako napríklad dostupnosť jahôd v rôznych obdobiach v priebehu roka. Na takéto predpovede nepotrebujeme žiadnu špeciálnu „teóriu cyklov“. Niektorí ekonómovia však označujú ako hospodárske krízy aj pokles v niektorých samostatných odvetviach, ako napríklad v stavebnom či poľnohospodárskom sektore atď. Ale pokles v samostatných odvetviach nikdy nemôže sám od seba spustiť

hospodársku krízu. Posun dát spôsobí nárast aktivity v jednom odvetví a pokles v inom.

My sa však snažíme vysvetliť celkový ekonomický pokles a pád (boom and bust). Keď sa zaoberáme celkovými pohybmi ekonomiky, je hneď jasné, že tieto pohyby musia byť prenášané cez hlavný prostriedok výmeny – peniaze. Peniaze predstavujú spojenie medzi všetkými druhmi ekonomických aktivít. Ak jedna cena vzrastie a iná klesne, môžeme povedať, že sa dopyt presunul z jedného odvetvia do iného. Keď však klesnú alebo stúpnu všetky ceny, nejaká zmena musela nastať v monetárnej sfére. Pri zachovaní rovnakého dopytu po peniazoch zvýši nárast ponuky peňazí pokles kúpnej sily dolára, a teda spôsobí všeobecný nárast cien. Naopak, pri rovnakých podmienkach spôsobí pokles ponuky peňazí nárast kúpnej sily dolára, a teda všeobecný pokles cien. Na druhej strane nárast dopytu po peniazoch povedie pri zachovaní rovnakej ponuky peňazí k nárastu kúpnej sily dolára, a teda k poklesu cien. Pokles dopytu po peniazoch tak podobne povedie k poklesu kúpnej sily dolára a k nárastu cien. Zmeny v cenách tak vo všeobecnosti určujú zmeny v ponuke peňazí a v dopyte po peniazoch.

Ekonomické výkyvy spojené s peniazmi však samé o sebe hospodársky cyklus nevysvetľujú. Ak sa napríklad zvýši ponuka peňazí a vzrastú ceny, prečo kvôli tomu vznikne „hospodársky cyklus“? Presnejšie povedané, prečo by mala nasledovať kríza?

Ďalším bežným prvkom hospodárskeho cyklu je dobre známy fakt, že odvetvia kapitálových tovarov zažívajú väčšie fluktuácie ako odvetvia spotrebných tovarov. Odvetvia kapitálových tovarov - hlavne odvetvia surovín, stavebníctva a odvetvia dodávajúce vybavenie iným odvetviam – sa počas ekonomického rastu niekoľkonásobne zväčšia a počas krízy sú tak zasiahnuté oveľa tvrdšie.

Vzostup a kríza

Hospodársky cyklus je vytvorený monetárnymi zásahmi do trhu, konkrétne úverovou expanziou bánk. O tomto hovorí Rakúska teória hospodárskeho cyklu. Keď banky vytvoria nové peniaze a požičajú ich podnikom, vedie to k zníženiu úrokových mier. Vyzerá to tak, ako keby množstvo peňazí usparených na investovanie vzrástlo. Podniky tak sú zavádzané bankovou infláciou, keďže si myslia, že množstvo úspor je väčšie, ako je v skutočnosti. Podniky následne investujú do „dlhších procesov výroby“, inak povedané, kapitálová štruktúra je predĺžená, najmä vo „vyšších stupňoch“, najvzdialenejších od zákazníka. Nákup kapitálu a iných výrobných faktorov za novo získané peniaze vedie k zvýšeniu dopytu po nich, čo stimuluje presun investícií z „nižších“ (bližšie k spotrebiteľovi) k „vyšším“ stupňom výroby (ďalej od spotrebiteľa). Ide teda o presun od odvetví spotrebných tovarov k odvetviam kapitálových tovarov.

Nové peniaze prenikajú cez ekonomiku prostredníctvom vyšších miezd, nájmov a podobne. Ľudia použijú svoje novo získané peniaze na nákup nových spotrebiteľských tovarov v súlade so svojimi skutočnými preferenciami. Odvetvia kapitálových tovarov tak zistia, že ich investície boli chybné, keďže po nich nie je dostatočný dopyt. Predchádzajúci ekonomický rast, „boom“, tak bol v skutočnosti nezdravým obdobím mrhania zdrojmi. „Kríza“ je následne nevyhnutným a prospešným obdobím nápravy ekonomiky na udržateľný stav, keď sa ekonomika prispôbuje skutočným požiadavkám zákazníkov. Po umelom raste musí prísť pád. Samozrejme, čím väčšia je úverová expanzia a čím dlhšie trvá, tým dlhšie rast vydrží.

Počas fázy krízy/obnovy sú neehospodárne projekty zanechané alebo využité tak, ako len najlepšie môžu byť. Neefektívne firmy musia byť zlikvidované, ich dlhy musia byť znížené alebo musia byť prenechané ich veriteľom. Ceny výrobných tovarov musia spadnúť, najmä vo vyšších rádoch výroby – to zahŕňa kapitálové tovary, pôdu a mzdy. Klesnúť musia nielen ceny niektorých strojov, ale aj celková cenová

úroveň akciových trhov a nehnuteľností.

Keďže sa faktory posúvajú z vyšších na nižšie úrovne výroby, vznikne nevyhnutná krátkodobá nezamestnanosť. Čím rýchlejšie bude prispôsobenie, tým kratšia bude nezamestnanosť. Nezamestnanosť sa dostane z krátkodobého stavu do dlhodobého len vtedy, keď sú mzdy držané na umelo vysokých úrovniach a bráni sa ich poklesu. Čím vážnejšie takéto umelé zásahy sú, tým vážnejšia bude i nezamestnanosť.

Sekundárne znaky krízy: deflačná kontrakcia úverov

Počas kríz sa tiež zvykne zvýšiť dopyt po peniazoch. Dôvodov je viacero:

1. Ľudia očakávajú kvôli kríze a deflácii pokles cien, a tak viac peňazí držia a menej míňajú,
2. dlžníci sa snažia splatiť svoje dlhy likvidáciou iných aktív za peniaze
3. kým proces likvidácie neskončí, chaos bankrotov a zlých hospodárskych výsledkov firiem robí investorov opatrnejšími.

Keďže ponuka peňazí klesá a dopyt po nich stúpa, vo všeobecnosti sú krízy sprevádzané všeobecným poklesom cien. Niektorí ekonómovia tvrdia, že pokles cien zväčšuje vážnosť krízy. Tento pohľad však nie je správny. Spomínané procesy nielenže krízu nezhoršujú, naopak, majú pozitívne účinky. Prudký a vládnymi zásahmi nerušený pokles cien vedie k rýchlemu návratu ekonomiky na normálnu úroveň a odstráni očakávania ďalších poklesov. Čím skôr sa teda ekonomika napraví, tým skôr klesne dopyt po peniazoch.

Klesajúce ceny samé o sebe nemusia mať ani ničujúce následky pre podniky. Pre podniky nie je ani tak dôležité všeobecné správanie cien ako cenový rozdiel medzi predajnými cenami a nákladmi. Ak teda napríklad klesajú mzdy rýchlejšie ako ceny výrobkov, stimuluje sa

tým hospodárska aktivita a zamestnanosť.

Vládna krízová politika: Laissez-faire

Ak vláda chce, aby kríza skončila čo najskôr a ekonomika sa opäť vrátila k prosperite, mala by sa riadiť najmä jednou vecou – nezasahovať do toho, ako sa trh snaží dostať do rovnováhy. Vládne zásahy týkajúce sa snahy dostať sa do rovnováhy prehlbujú krízu a oddiaľujú obnovu. Krízová politika vlády tak vždy zhoršuje práve tie zlá, ktoré sa tak hlasno snažila liečiť. Ak si spíšeme zoznam spôsobov, akými môže vláda poškodzovať obnovu, zistíme, že sme zostavili zoznam obľúbeného arzenálu vládnej „protikrízovej“ politiky. Ide napríklad o:

- Bránenie likvidácii alebo jej oddiaľovanie – požičiavanie peňazí podnikom v problémoch, nútenie bánk, aby požičiavali viac, atď.
- Ďalšia inflácia – ďalšia inflácia bráni nevyhnutnému pádu cien, a tak oddiaľuje nápravu a predlžuje krízu. Ďalšia úverová expanzia vytvára viac neudržateľných investícií, ktoré budú musieť byť zlikvidované v ďalšej kríze. Vládna politika „lacných peňazí“ bráni trhu k návratu na potrebné vyššie úrokové miery.
- Držanie miezd na umelo vysokej úrovni – zabezpečuje trvalú masovú nezamestnanosť. Ak navyše ceny klesajú, rovnaká nominálna úroveň miezd znamená nárast ich reálnej úrovne.
- Držanie cien na umelo vysokej úrovni – vedie k nadbytkom a bráni prosperite.
- Stimuluje spotrebu a odrádza od sporenia – viac úspor a menej spotreby by urýchlilo obnovu. Viac spotreby a menej sporenia ešte viac prehlbuje nedostatok kapitálu.
- Podpora nezamestnaných

Je však predsa jedna vec, ktorú vláda spraviť môže, a to výrazne zmenšiť svoju úlohu v ekonomike, škrtat' svoje vlastné výdavky

a dane, najmä dane týkajúce sa úspor a investovania. Správna reakcia vlády na krízu je tak striktné protrhovávajúca. Dlhé roky však taká pozícia bola konvenčnými ekonómami označovaná ako „ignorantská“ a „spiatočnícka“. Je to však naopak – túto politiku jasne diktuje ekonomická veda tým, ktorí si prajú ukončiť krízu tak rýchlo a tak čisto, ako je to len možné.

Niektorí môžu namietajúť, že kríza začala až vtedy, keď bola ukončená úverová expanzia. Prečo by teda nemala vláda pokračovať v úverovej expanzii navždy? V prvom rade, čím dlhšie inflačný rast pokračuje, tým bolestnejší a vážnejší bude následný proces obnovy. Po druhé, takýto rast nemôže pokračovať navždy, pretože skôr či neskôr sa inflácia stane neudržateľnou, čím by poviedla až k hyperinflácii, a teda k úplnému zničeniu meny.

Výška miezd a nezamestnanosť

Na voľnom trhu sa výška miezd prispôsobí tak, že tam nie je žiadna nedobrovoľná nezamestnanosť. Inak povedané, všetci, ktorí chcú pracovať, si dokážu prácu nájsť. Vo všeobecnosti môže byť výška miezd držaná nad úrovňou výšky miezd pri plnej zamestnanosti len vďaka donúteniu vlády, odborov alebo oboch.

Aj pracujúci aj podnikatelia navyše môžu byť nesprávne presvedčení, že umelo vysoké mzdy sú dobré. Tento faktor zohral veľkú úlohu aj počas Veľkej hospodárskej krízy. Ešte pred ňou boli veľkí podnikatelia obalamutení „osvietenými“ myšlienkami, ktoré hovorili, že americká prosperita bola spôsobená platením vysokých miezd a nevideli, že to je naopak. Ako keby na tom boli iné krajiny horšie len preto, lebo ich podnikatelia hlúpo odmietali vyplácať štvornásobne alebo päťnásobne vyššie mzdy!

Kritika niektorých alternatívnych vysvetlení krízy

Všeobecná nadvýroba

„Nadvýroba“ je jedným z oblúbených vysvetlení kríz. Je založená na sedliackom pozorovaní toho, že kríza je poznačená nepredanými zásobami tovaru, nevyužívanou kapacitou tovární a nezamestnanosťou práceschopných.

Toto vysvetlenie je však nezmyselné. V reálnom svete vždy existujú neuspokojené ekonomické túžby. A kým budú existovať, dovtedy bude výroba potrebná a požadovaná. Niektorí sa však bránia s tým, že určité potreby existujú, no ľudia nemajú peniaze na to, aby si ich zabezpečili. Na voľnom trhu však neexistuje dôvod na to, aby neboli ceny tovarov natoľko znížené, že sa vyrobené veci predajú.

Niektorí opäť môžu oponovať, že podnikatelia zámerne držia ceny tovarov vysoko. V takom prípade však len špekulujú nad budúcim rastom cien, inak povedané, dobrovoľne investujú do svojich zásob. Ak chcú predat' „nadbytočné“ zásoby, jednoducho stačí dostatočne znížiť ceny. No neutrpia potom ceny? Samozrejme, ale to je úplne iná diskusia. Zistíme, že tu neexistuje žiadna nadvýroba, ale predajné ceny výrobkov sú naopak pod úrovňou nákladov na ich výrobu. Prečo však podnikatelia spravili chybu v tom, že nakúpili materiály za drahšie, ako ich bolo možné predat'? Na toto dáva odpoveď Rakúska teória hospodárskeho cyklu. Teória nadvýroby na toto odpoveď nenachádza.

Podspotreba

Táto teória hovorí o tom, že počas rastu ekonomiky sa stane niečo, čo spôsobí, že spotrebiteľský dopyt je na kúpu vyrobeného tovaru nedostatočný, kvôli čomu nasleduje kríza. Opäť však neexistuje dôvod, prečo by sa na voľnom trhu ceny rôznych faktorov výroby, ako aj konečných cien spotrebiteľských statkov, nemohli prispôbiť tejto

požadovanej úrovni. Všetky straty tak budú len prejavom dočasného prechodu na novú úroveň spotreby.

Nadmerný optimizmus alebo pesimizmus

Ďalšia populárna teória pripisuje hospodárske cykly striedajúcim sa psychologickým vlnám nadmerného optimizmu a nadmerného pesimizmu. Tento pohľad opomína fakt, že trh odmeňuje správne odhady a trestá nesprávne. Podnikatelia sa nemusia spoliehať na ich vlastnú psychológiu. Vždy môžu svoje konanie vystaviť objektívnym testom zisku a straty. Zisky ukazujú, že ich rozhodnutia boli správne, straty ukazujú, že sa mýlili. Tieto objektívne trhové testy zabraňujú akýmkoľvek psychologickým chybám. Ekonomické očakávania sú tak samoopravujúce sa a nie samozhoršujúce.

II. časť - Inflačný boom 1921 – 1929

Inflačné faktory

V 20. rokoch 20. storočia boli ceny pomerne stabilné a dokonca mierne klesli. Musíme si však uvedomiť, že ceny ovplyvňovali dve významné veci – peňažná inflácia (zväčšovanie objemu peňazí v obehu), ktorá tlačila ceny nahor a nárast produktivity tlačiaci náklady a ceny nadol. Zvýšenie produktivity na voľnom trhu zvýši množstvo tovarov a zníži náklady a ceny. Tento efekt bol však vyrovnaný peňažnou infláciou, ktorá slúžila na stabilizáciu cien. Takáto stabilizácia bola cieľom mnohých, no vytvorila umelý boom a krízu hospodárskeho cyklu.

Inflácia peňažnej zásoby – 1921 – 1929

Medzi rokmi 1921 a 1929 narástla celková peňažná zásoba z 45,3 miliardy dolárov o 28 miliárd dolárov. Išlo o nárast o 61,8% počas 8 rokov. Celá monetárna expanzia sa odohrala v peňažných substitútoch,

ktoré sú produktmi úverovej expanzie. Hotovosť sa nezvýšila, dokonca z 3,68 miliardy dolárov na 3,64 miliardy dolárov. Zvýšenú úverovú expanziu spôsobili politiky americkej centrálnej banky (Fed).

Zahraničné pôžičky

Jedným z motívov pre infláciu bola podpora zahraničných vlád a amerických exportérov, najmä farmárov. V rokoch 1923-1924 zažili USA miernu recesiu, pričom obzvlášť postihnutý bol export poľnohospodárskych plodín do Európy. Veľký podiel na tom malo vysoké clo z roku 1922, ktoré malo chrániť USA pred európskymi výrobkami. To znížilo aj dopyt po amerických výrobkoch v Európe.

Aby americká vláda podporila export, neznížila clá, ale presadzovala doma politiku lacných peňazí, čím stimulovala pôžičky zo zahraničia. Európania tak nemohli predávať svoje výrobky, no čoraz viac ich podporovali v tom, aby si požičiavali. Bolo teda jasné, že Európania tieto pôžičky nemohli splatiť. Herbert Hoover, vtedajší americký prezident, však zašiel tak ďaleko, že vyhlásil, že aj zlé pôžičky pomôžu americkému exportu, a tak aj ekonomike a zamestnanosti. Za túto „pomoc“ USA následne zaplatili drahými bankrotmi a finančnými ťažkosťami.

6. Teória a inflácia: Ekonómovia a lákadlo stabilnej cenovej hladiny

Jedným z dôvodov, že ekonómovia v 20. rokoch minulého storočia nerozpoznali existenciu inflačného problému, bolo široké presadenie stabilnej cenovej hladiny ako cieľa monetárnej politiky. Stabilná cenová hladina v 20. rokoch väčšine ekonómov hovorila, že inflácia nepredstavuje žiadnu hrozbu, a tak ich Veľká hospodárska kríza zastihla nepripravených.

V skutočnosti však úverová expanzia spôsobila škodlivé efekty dokonca aj v cenách. Dôvodom je zvýšenie cien oproti stavu, ktorý by

nastal bez tejto úverovej expanzie. Úverová expanzia centrálnej banky tak udržala cenovú hladinu stabilnú v čase, kedy by bez jej zásahov ceny klesali, čím by rozširovali zvýšenú životnú úroveň medzi celú populáciu.

Stabilizácia cenovej hladiny však bola veľmi populárna. V roku 1921 vznikla Spojená komisia na riešenie ekonomických kríz. Tá pozostávala zo Všeobecnej pracovnej konferencie, Medzinárodného pracovného úradu (ILO) a Finančnej komisie Ligy národov. V roku 1923 táto komisia vydala správu, v ktorej varovala, že pokles cenovej úrovne „takmer vždy“ spôsobuje nezamestnanosť. Tieto názory komisia v priebehu rokov šírila rôznymi spôsobmi, aj takými, ktoré mali formu propagandy.

III. Časť - Veľká hospodárska kríza: 1929 – 1933

Predohra k Veľkej hospodárskej kríze – Hoover a Laissez-Faire

Ak chce vláda čo najskôr ukončiť krízu, jediný vhodný spôsob je nezasahovať do ekonomiky. Umelé zvyšovanie miezd vedie k masovej nezamestnanosti. Umelé zvyšovanie cien vedie k nepredaným nadbytkom. Drastický škrť vo vládnom rozpočte – ako v daniach, tak vo výdavkoch – sám o sebe urýchli proces obnovy, keďže zmení voľbu spoločnosti k väčšiemu sporeniu a investovaniu. Vládne výdavky sú totižto vždy spotrebou, bez ohľadu na to, ako sú označené. Počas krízy by tak vláda mala zoškrtiť rozpočet a ekonomiku nechať na pokoji. Súčasné ekonomické myslenie však takýto prístup označuje za prežitý, napriek tomu, že dnes existuje ešte viac ekonomických argumentov za jeho podporu, ako v minulosti.

Politika nezasahovania bola tradičnou politikou počas amerických kríz až do Veľkej hospodárskej krízy. Precedens vznikol počas prvej veľkej

krízy v roku 1819 a bol nasledovaný v každej ďalšej kríze. V kríze v rokoch 1920-1921 vláda zasahovala o niečo viac, no nesnažila sa udržiavať mzdy na umelo vysokej úrovni a vládne výdavky a dane boli znížené. Táto kríza skončila za jeden rok, čo Dr. Benjamin Anderson označil za „poslednú prirodzenú obnovu k plnej zamestnanosti“.

Všetko sa to však zmenilo pod vedením prezidenta Hoovera vo Veľkej hospodárskej kríze v roku 1929. Hoover začal s masívnymi zásahmi vlády do ekonomiky, ktoré jej mali pomôcť. Toto bolo historikmi nespravodlivo opomínané. Historici Hooverovu vládu označujú ako typický príklad voľnotrhového prístupu k riešeniu krízy. To je však drastický omyl. Veľkosťou zásahov do ekonomiky sa netajil ani samotný Hoover, ktorý ich v prezidentskej kampani v roku 1932 označil ako „najgigantnejší program ekonomickej obrany a protiútok (...) v histórii Republiky“.

Vývoj Hooverovho intervencionizmu

Keď sa Hoover po vojne vrátil do USA, prišiel s návrhom „Rekonštrukčného programu“. Tento program priniesol výrazné vládne plánovanie, ktoré bolo predstavené ako centrálna riadená „dobrovoľná“ spolupráca. Vláda mala vyriešiť problémy s priemyselným odpadom, neschopnosťou šetriť prírodné zdroje a odporom pracovníkov k odborom. Hoover tiež predstavil výraznú reguláciu akciových trhov, ktorá mala skončiť so „zlomyseľnou špekuláciou“. Tu bolo vidieť Hooverove nepriateľstvo voči akciovým trhom, ktoré sa tiahlo celým obdobím jeho vlády.

Obzvlášť nebezpečné boli Hooverove teórie o tom, ako vysoké mzdy prinášajú prosperitu. Amerika mala v 20. rokoch prosperovať, zamestnávateľia totiž vyplácali vyššie mzdy ako v iných krajinách, čo dávalo pracovníkom väčšiu kúpnu silu. Vysoké reálne mzdy sú však v skutočnosti dôsledkom vyššej produktivity a táto teória tak zapriaaha

voz pred koňa, keď tvrdí, že vyššia produktivita je dôsledkom vyšších miezd. Čoraz viac ľudí sa tak začalo stotožňovať s teóriou, že zníženie miezd by oslabilo kúpnu silu, a tak predĺžilo krízu.

Kríza začína: Prezident Hoover sa uchopuje velenia

Počas krízy Hoover v praxi uplatňoval svoje „moderné“ teórie. Hoover trval na tom, že ak by aj mzdy mali poklesnúť, nesmú byť znížené „viac a rýchlejšie“, ako poklesnú životné náklady. Inak povedané, reálne mzdy nemali poklesnúť vôbec. Hoover tiež zdôrazňoval, že prvý šok krízy musí dopadnúť na zisky a nie na mzdy, čo je presný opak zdravej politiky, keďže práve zisky poskytujú motiváciu pre ekonomickú aktivitu, a tým aj pre vytváranie pracovných miest.

Poľnohospodársky program Nového údela

Program poľnohospodárskych dotácií Nového údela bol zavedený počas Hooverovej a nie Rooseveltovej vlády. Farmári dostávali rôzne druhy vládnej podpory, ktorá im mala pomôcť vyrovať sa s klesajúcimi cenami plodín. Táto vládna podpora však podporila nárast poľnohospodárskej produkcie, čo viedlo k ešte väčšiemu zníženiu cien. Prezident Hoover tak škodlivé dôsledky vládnych zásahov riešil ďalšími vládnymi zásahmi. Odporúčal, aby bola poľnohospodárska pôda vyňatá z pestovania plodín, aby boli plodiny zaorávané a aby boli nedospelé zvieratá zabíjané. To všetko len kvôli odstráneniu vládou spôsobeného nadbytku a v čase, keď veľká časť krajiny hladovala a mnohí trpeli podvýživou.

Fiškálne bremeno vlády

V príjemnom, ale iluzórnom svete štatistík „národného produktu“ sú vládne výdavky prírastkom národného produktu. No keďže vládne príjmy sú na rozdiel od ostatných inštitúcií vynútené a nie získané

dobrovoľne, je oveľa reálnejšie označiť vládne výdavky za drancovanie namiesto prírastku národného produktu. Vládne výdavky sú tak bremenom národného produktu, pričom uberajú z hrubého súkromného produktu (HSP).

Najmä počas krízy je dôležité, aby vládne bremeno uvalené na ekonomiku kleslo. Po prvé to oslobodí ekonomiku od ťažkej záťaže vládneho získavania zdrojov a po druhé, zníženie tohto bremena zníži spotrebu v prospech investícií. Ako sa v ekonomike menila veľkosť vládneho bremena? V roku 1929 mal hrubý národný produkt (HNP) výšku 104,4 mld. USD a HSP výšku 99,3 mld. USD. Celkové vládne drancovanie teda dosiahlo výšku 14,2 mld. USD alebo 14,3% HSP. V roku 1930 spadol HNP na 91,1 mld. USD a HSP na 85,8 mld. USD. Celkové vládne výdavky zostali na zhruba rovnakej úrovni, 14,1 mld. USD, no to v tom čase predstavovalo 16,4% HSP. Fiškálne bremeno výrazne narástlo v čase, keď malo byť znížené. V roku 1931 HNP klesol z 91,1 mld. na 76,3 mld. a HSP z 85,8 mld. na 70,9 mld. Vládne výdavky však vzrástli zo 14,1 mld. na 15,2 mld. V skratke, uprostred Veľkej hospodárskej krízy, keď ľudia zúfalo potrebovali úľavu od vládneho bremena, mŕtva váha vlády vzrástla z 16,4% na 21,5% HSP.

Šírenie kolektivistických ideí v podnikateľskej sfére

V podnikateľskej sfére sa medzitým vytvárali zvláštne kolektivistické plány na ukončenie krízy. Na kongrese Národnej asociácie elektrických výrobcov bol predstavený tzv. Swopeho plán. Ten by znamenal povinnú kartelizáciu amerických podnikov – čo malo imitovať fašizmus. Federálna vláda by tak za pomoci zástupcov podnikov spravovala národný priemysel s cieľom „koordinovať výrobu a spotrebu.“ Tieto tendencie boli dobre vyjadrené výrokom prezidenta Americkej komory obchodu: „Opustili sme obdobie extrémneho individualizmu. (...) Prosperita podnikov a zamestnanosť bude najlepšie dosiahnutá inteligentne naplánovanou podnikovou štruktúrou.“

Historik Charles A. Beard odsúdil filozofiu voľného trhu a volal po päťročnom pláne priemyselných kartelov, ktorý by bol riadený Národnou hospodárskou radou. Sudca Najvyššieho súdu Louis Brandeis navyše navrhol úplnú štátnu kontrolu priemyslu, ktorá mala byť právne založená na verejnom pohodlí a potrebe. Iní vysokí predstavitelia štátu a priemyslu mali podobné nápady. Dekan Harvardskej školy obchodu Wallace B. Donham dával za príklad Sovietsky zväz a nutnosť „všeobecného plánu pre americké podniky“ a Paul M. Mazur z Lehman Brothers poukazoval na „tragický nedostatok plánovania“ v kapitalistickom systéme. Ekonóm Virgil Jordan tento stav opísal tak, že podnikatelia boli pripravení na „ekonomického Mussoliniho.“

Prezident Hoover Swopeho plán odsúdil ako „fašizmus“, ale jeho rétorika sa začala postupne meniť a obsahovala slová ako „spolupráca“, „odstránenie mrhania“ a iné. Štáty sa však rozhodli skartelizovať ropný priemysel, napríklad tým, že štáty ťažiacie ropu prijali zákony, ktorých dôsledkom bolo vytvorenie vládou stanovených kvót pre to, koľko ropy sa môže vyťažiť. Tento systém je v podstate ešte dodnes v platnosti. To sa dialo pod rúškom ochrany surovín. Pre podporu ropného kartelu neskôr vláda prijala aj clo na dovoz ropy zo zahraničia. Je samozrejme kuriózne, že sa dovoz obmedzoval v mene ochrany domácich surovín, no dnes vláda vykonáva podobné veci.

Hooverov Nový údel roku 1932

Kvôli vysokým vládnym výdavkom v roku 1931 sa federálna vláda potýkala s problémami ohľadom deficitu. Hoover mal teda dve možnosti. Buď obmedzí výdavky, alebo zvýši dane. Vybral si samozrejme možnosť druhú. V roku 1932 tak Kongres uzákonil jedno z najväčších zvýšení daní v histórii USA s výnimkou vojen. Množstvo daní bolo zvýšených, iné dane boli obnovené a ďalšie zaviedli po prvý

raz. Zvýšili sa dokonca aj ceny poštovného, pričom štátna pošta mala na poštové služby monopol.

Výdavky vs. ekonomika

Napriek drastickému nárastu daní celkové federálne výnosy v roku 1932 poklesli. Dôvodom bola hlbšia kríza, čo spôsobili aj samotné vyššie dane. Napriek poklesu vo výbere daní však bolo poškodenie ekonomiky tak mohutné, že sa podiel vládneho drancovania na súkromnom sektore zvýšil. V roku 1931 tvorilo vládne drancovanie 21,5% hrubého súkromného produktu a v roku 1932 to bolo až 24,8%.

Niektorí ekonómovia odporúčali, aby sa vládny deficit vyrovnal znížením výdavkov namiesto zvýšenia daní. Na to Hoover reagoval typickou hystériou vládneho byrokrata:

„Vaša téza je tá, že vládne výdavky môžu byť znížené o 2 miliardy dolárov – objem zníženia daní. Toto je...úplne nemožné. To by znamenalo, že sa musíme vzdať poštových služieb, obchodných námorníckych služieb, ochrany života a majetku a verejného zdravia. Museli by sme prepustiť 40 000 väzňov, museli by sme zastaviť údržbu riek a prístavov, museli by sme zastaviť všetky stavebné práce na pomoc nezamestnaným, znamenalo by to koniec armáde a námorníctvu. Inak povedané, úplný chaos.“ Nechajme teraz bokom dôležitú otázku, či sú tieto funkcie skutočne také nevyhnutné, alebo či ich môže vykonávať len vynútený monopol federálnej vlády. Viedol by dvojmiliardový škrt k takýmto dôsledkom? V roku 1932 sa federálne výdavky vo výške 4,8 miliardy dolárov rovnali 59,5 dolárom na osobu v reálnych cenách. Počas 20. rokov federálna vláda míňala na osobu zhruba 25 dolárov a v rokoch 1890-1916 zhruba 10 dolárov na osobu. To znamená, že federálny rozpočet by mohol byť znížený o 2,8 miliardy dolárov na zachovanie služieb z 20. rokov a o 4 miliardy na zachovanie služieb z rokov 1890-1916, teda nie na úroveň obdobia, kedy chýbala štátna ochrana, poštové služby, atď.

Inflačný program

Hoover sa netajil tým, že chce spustiť obrovský inflačný program. No napriek obrovským snahám rozbehnúť infláciu, vklady v bankách dokonca na čas výrazne klesli. Ako je to možné? Dôvodom je vznik fenoménu s názvom „nadmerné rezervy.“ Do druhého kvartálu roku 1932 národné banky vždy požičiavali toľko, koľko len mohli, pričom nadbytočné rezervy boli zanedbateľné. Zrazu však banky začali akumulovať nadbytočné rezervy, pričom tie podľa odhadov vzrástli z 2,4% v prvom kvartáli roku 1932 na 10,7% v druhom kvartáli.

Dôvodom nárastu týchto rezerv bola znižujúca sa dôvera obyvateľstva v bankový systém a v samotný dolár. Banky sa navyše báli krachov, ktoré sa stali predtým a ktoré sa ešte stále diali, boli preto pri požičiavaní opatrnejšie. Politika lacných peňazí navyše znížila celkové úrokové miery, a tak odrádzala banky od požičiavania a investovania. Práve vtedy, keď riziko rástlo, motivácia znášať ho bola znížená vládnu manipuláciou. Ďalšou ranou pre inflačné snahy vlády bola klesajúca dôvera cudzincov v dolár. Vládne snahy zvýšiť infláciu tak našťastie viedli k deflácií. Ako zároveň môžeme vidieť, americká ekonomika dosiahla dno krízy v rokoch 1932 a 1933, pričom obnovovať sa začala v polovici roku 1932. Za tento pozitívny obrat bola možno zodpovedná práve deflácia.

Hooverova vojna proti akciovému trhu

Počas roku 1932 Hoover pokračoval vo svojom boji proti akciovému trhu, najmä proti predajcom nakrátko (shortsellers), ktorých naivne a absurdne obviňoval z poklesu cien akcií. Hoover zabudol, že vždy existujú býky a medvede a na každého medved'a musí existovať nejaký býk. Zabudol, že špekulácia zmierňuje fluktuácie a umožňuje pohyb smerom k rovnovážnemu stavu. O predajcoch nakrátko hovoril, že „majú zisk zo strát druhých ľudí“ a zrejme pomocou nejakej neznámej kryštálovej gule zistil, že súčasné ceny na burze

nereprezentujú „skutočné hodnoty“. Londýnska burza tak bola nakoniec donútená obmedziť predaj nakrátko, pričom musela znášať aj ďalšie vážne vládne zásahy.

Bankroty a legislatíva

Ďalšou časťou Hooverovho Nového údelu v roku 1932 bol zákon upravujúci bankroty, ktorý oslabil majetkové práva veriteľov. Ak by vôbec mal existovať nejaký zákon upravujúci bankroty, ktorý by dlžníka oslobodzoval od veľkej časti ním dobrovoľne prijatých záväzkov, prejavom aspoň najmenšej spravodlivosti by bolo povoliť veriteľovi prevziať aktíva dlžníka. No podľa Hoovera bolo aj toto neúnosné a v roku 1933 prebratie dlžníkových aktív ako jeden z jeho posledných aktov v úlohe prezidenta veriteľom zakázal. Kongres schválil podobné zmeny aj pre korporácie za vlády nasledujúceho prezidenta Roosevelta.

Záver Hooverovej vlády

Vo svojej kampani Hoover sumarizoval svoju prácu – vyššie clá, ktoré mali chrániť poľnohospodárstvo a brániť nezamestnanosti, expanzia úverov, ktorá mala nejakým spôsobom „chrániť zlatý štandard“, poľnohospodárske úverové banky, pôžičky bankám, štátom, poľnohospodárom a pôžičky na vykonávanie verejnoprospešných prác, delenie práce na znižovanie nezamestnanosti, zväčšenie objemu stavebných a verejnoprospešných prác a iné aktivity, medzi nimi najmä nútenie zamestnávateľov držať mzdy na neznížených úrovniach. Mzdy podľa neho „boli udržané až dovtedy, kým životné náklady neklesli a zisky prakticky nezmizli. Teraz sú tými najvyššími mzdami na svete.“ Hoovera však ani nenapadlo, že by mohlo existovať spojenie medzi týmto faktom a tým, že Amerika zažívala najvyššiu nezamestnanosť vo svojej histórii.

Hoover samozrejme umiestnil „cez obetovanie ziskov a dividend

namiesto miezd ľudskosť pred peniaze“, no ľudia nedokázali z „ľudskosti“ vyžiť a prosperovať. Teoretici kúpnej sily často tvrdili, že kľúčom k prosperite je to, aby išlo viac peňazí do miezd a menej do ziskov. Tieto podmienky boli dokonale splnené, v rokoch 1932 a 1933 boli sumárne zisky negatívne. Hoover sa tiež chválil, ako pomocou ciel udržal ceny poľnohospodárskych produktov nad svetovými cenami. Znova nevidel, že práve spomínané vysoké ceny bránili dopytu po týchto produktoch zo zahraničia.

Zhrnutie – poučenie z lekcií Hoovera

Hoover v strete s výzvou Veľkej hospodárskej krízy konal rýchlo a rozhodne takmer neustále v priebehu svojej vlády, pričom vytváral „najväčší program útoku a obrany“ proti kríze v histórii USA. Statočne použil každý moderný ekonomický „nástroj“, každé zariadenie progresívnych a „osvietených“ ekonómov a každý aspekt vládneho plánovania na boj proti kríze. Po prvý raz boli princípy voľného trhu drzo hodené cez palubu a namiesto nich boli využil všetky známe vládne zbrane. Amerika sa prebudila a bola pripravená použiť štát ako nástroj proti údajnému neregulovanému voľnému trhu. Podľa všetkých „progresívnych“ doktrín našich čias mal skončiť ako hrdina. Namiesto toho zanechal Ameriku v ruinách, ktoré boli svojou dĺžkou a intenzitou bezprecedentné. V čom bol problém? Ekonomická teória ukazuje, že vládna inflácia vytvára cyklus rastu a krízy (boom and bust) a že kríza je predlžovaná a prehlbovaná inflačnými a inými intervencionistickými opatreniami. V rozpore s mýtom o voľnom trhu táto kniha ukázala, že vládne zásahy vytvorili v 20. rokoch neudržateľný boom a Hooverova vláda masívnymi vládnymi zásahmi krízu prehĺbila. Vina za Veľkú hospodársku krízu tak musí byť konečne sňatá z ramien ekonomiky voľného trhu a mala by byť umiestnená tam, kam patrí: k dverám politikov, byrokratov a „osvietených“ ekonómov. A v akejkoľvek inej kríze, minulej či budúcej, bude príbeh napokon rovnaký.